

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

Ս. ՍԱՀԱԿ ԵՒ Ս. ՄԵՍՐՈՊ

Դժուարին է Բանի մը տողերով պատկերացնել կամ նկարել այս երկու մեծ դէմքերը՝ որոնց վրայ ամէն տարի նոր նոր ճառագայթներ կ'անելանման գանձնէ գեղեցկապէս այլապէս չափ: Սակայն եւ այնպէս՝ յոգնան ալ ժամանակը հեռացնէ զանոնք մեզմէ, միշտ միեւնոյն ընտանի թերափներն են անոնք մեր սրտին պաշտելութեանը մէջ, ու հիմա իրեն սուննին յիշատակովն հպարտացած ուժգին քարախումբերով կ'ողջունենք զիրենք:

Իրենց կեանքն ու գործը ազգայնութեան մը գերազանց արտափայլումն ունեցաւ: Իրենց կը պարտինք մեր դպրութեան ամենէն պերճախօս շէքերը. իրենք եղան մայրենի եկեղեցւոյն կրկնակ սիւներն՝ Յաւումն ու Բողոքը՝ հաստատութիւնն ու գործընկերը: Մէկն հայրապետական աթոռի, միւսը նահապետական արօրի մօտ ծնած՝ ա՛հ, ինչպէս յաջողեցան վերանալ հաւասար քարճրութեան մը՝ ուր Սինայի մը չափ որոտում կայ եւ Թաքորի մը չափ սփանջացում:

Գաղտնիքն ա՛յն է որ երբեմն երկուքն ալ տաք տաք արցունքներով իրարու հետ լացին, հո՛ւր հո՛ւր երազներով մէկտեղ հմայեցին, սու՛րբ սու՛րբ մըմունջներով մէկտեղ աղօթեցին. եւ ինչո՞ւ այս ամէնը.՝ որպէս զի Աստուած հայերէն խօսի. որպէս զի օտար լեզուներու (յունարէն եւ ասորերէն) խղուրդսինէն թմրած՝ չորս հարիւր տարիներէ ի վեր Աւետարանին ծառայող ժողովուրդը Աստուծոյ տաճարէն դուրս չեղնէ ա՛յնպէս՝ ինչպէս իր նախնիքը՝ Եղնէին Արմաշիի սօսիներուն անտառէն, սօսափիւն ու

սարսափ տանելով իրեն հետ Բան թէ սիրոյ երկնային ազդում մը. որպէս զի Լուսաւորչի գաւակները հոգեկան զմայլումով ողջունէին Յախտեմականին մէկ նոր Յայտնութիւնն ալ՝ հայեցի քառերով ու շէշտերով, ու անոնց համար նորագոյն Ուխտի մը չափ արժէ մը ունենար այն: Ա՛յ այնուհետեւ թերեւս օտարոտի բան մը պիտի չունենար Աստուած:

Այս խորհուրդով եւ համոզումով մեծ ընտանիքին գոհարար այդ հայրերն՝ հայ գրիհասքաներ՝ իրենց գրչին արանիններ իրարու շփելով կրօնքի սրբազան կրակը անգամ մ'ալ վառեցին, ու անոր լոյսէն շլացած՝ իրաւունք ունեցան ա՛յնպէս երեւելու ինչպէս կը նկարագրէ զիրենք մօտէն դիտող երջանիկներէն մին՝ Կորիւն. «Ո՛չ այնպէս գուարճանայր Մովսէս յէջս Սինեական լեռին»: - Ի՛նչ անպատում խնդութիւն ամենուն սրտէն կը յորդէր, երբ երկնատուր հանճարներուն դիւթութեամբը «Մովսէսը մարգարէական դասով, Պօղոսը առաքելական գունդով հայարարքաւ եւ հայրենախօս եղան»:

Այս գեղեցիկ յաջողութեան արդիւնք տակաւին նոյն այն բերկրանքով կը համակէ զմեզ. ամէնքս ալ փորձն առած ենք այդ գերագոյն վայելքին. Գրի գիւտն ու Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը մոգական արուեստն եղաւ այդ երկու Մեծ հոգիներուն:

Հոս պահ մը կանգ առնենք սակայն, եւ երկու կարեւոր կէտերու վրայ դարձնենք մեր ուշադրութիւնը:

Նախ՝ չկարծենք թէ իրարմէ անբաժան յիշատակուող այս երկու

անձնատուրքիւնները՝ պիտի կարենային առանձին մնալով օգտակար ըլլալ ա՛յնպէս՝ ինչպէս կը գնահատենք այսօր իրենց մատուցած ծառայութիւնը:

Պէտք է խոստովանիլ թէ առանց Մեսրոպի՝ գուցէ Սահակ իր տոհմին բոլոր ազնուականութեամբը, իր հայրապետական պաշտօնին բովանդակ պատկառանքովը, մշակուած մտքին լա՛յն սաւառնումներովը, անքիծ հոգիին ջերմ խանդաղատամբներովը, չկարենար նորանշան լոյս մը սփռել իր դարուն վրայ. այլ՝ իր տեսիլքին համեմատ՝ Վաղարշապատի եկեղեցւոյն սեղանին վրայ ծալուած «քեհեզէ նափորտ»ը փռշտներու մէջ թողլով՝ իր պարկեշտ մարմինը հանգչեցնէր օր մը Աշտիշատի հողին տակ: Այն աստե՛ն իր հօրմէն՝ Ս. Ներսէսէն՝ սա տարբերութեամբ միայն ապրած պիտի ըլլար որ՝ ժողովուրդին ճակատագրին առջեւ՝ հայրը միշտ Գեորգի կողմը դարձաւ՝ իսկ տղան՝ Գարգիին. նա իր արդար գայրոյթներուն մէջ անէծք ունէր, սա իր արցունքներուն մէջ օրհնութիւն: Այո՛, առանց Մեսրոպի՝ հայ դպրութեան ընձեռած բարիքէն կէս բաժին մ'ունենալու փառքը պիտի պակսէր Սահակին:

Միւս կողմէ՝ առանց Սահակի՝ Մեսրոպն ալ իր «անլոյս արգելանքի» բովանդակ հայեցողութեամբը, «աշխարհական կարգերու» բոլոր հմտութեամբը, անկեղծ կամքին պինդ մաքառումներովը, տրտում հոգեբուն անվերջ ցաւերովը՝ գուցէ առ առաւելն՝ պարզ կրօնաւորի մը անուշ բուրումը ծաւալէր մեր պատմութեան քանի մը թափփած թերթերուն մէջ, ու ինքը՝ տեսական քարին վրայ թողնով գիրն ու գրոցը, իր կենդանութեան «գետնատարած անկողիներ» տանէր փռէր Օշականի մութ քնարանին խորը:

Երկուէն ալ՝ որ հիմա ա՛յնքան

խորին հիացումով կը թրթռացնեն մեր գիտակցութեան ձայնը ու երախտապարտ զգացումներու բուռն արտայայտութիւններ կը խլեն մեզմէ, երկուէն ալ՝ առանց իրարու՝ հասարակ մահկանացուի մը կեանքը ապրած պիտի ըլլային. թերեւս իրենց նմաններ շա՛տ պիտի գտնէինք, հիմա որ միայն իրարու նման են, եւ անմահ՝ ուրիշներու:

Յիշե՛մք Սահակի անձն ու պաշտօնը ներկայացնող պատմական նշանաւոր պարագայ մը: Մի՛տք բերենք ուրեմն այն անմխիթար սուգը՝ որով համակուած երբեմն իր դժբախտ հօտի տխուր վիճակին ու մեծամեծներու անմիտ խորհուրդին համար՝ շա՛տ մը օրեր իր խուցը քաշուած լացաւ ու հեծկտաց, յետոյ իր շուրջը գոռացող անիրաւներուն տեղի տալով՝ իջաւ այն աթոռէն զոր փառասէր եղեցներ կամ կնասէր ասորիներ բռնակալեցին: Եթէ ամէնն ա՛յս ըլլար, գուցէ իրաւունք պիտի ունենայինք - իր արցունքները չմոռնալով հանդերձ - տարտամ գաղափար մը շինելու իր մեծութեանը վրայ:

Յիշե՛մք նաեւ Մեսրոպի կեանքէն պատմական իրողութիւն մը: Ինքն աշխարհայինն ու գործնականը թողած՝ առանց մեծ պատճառի՝ կը հեռանայ վեհաշուք հաստատութեան մը յարկէն եւ աւագ պաշտօնէ մը, երթալ խառնուելու համար «ի կարգ միայնակեցաց», լլկելու համար իր մարմինը քաղցով ու ծարաւով, անհուն հսկումներով գոհելու համար գիշերներու հանգիստը: Եթէ ամէնն ա՛յս ըլլար, գուցէ իրաւունք պիտի ունենայինք - քարեպաշտ հոգին մեծարելով հանդերձ - թեթեւ գաղափար մը կազմելու իր ամբողջ հանճարին վրայ:

Ինչ որ ալ ըլլար ուրեմն, երկուէն ալ Մեծ տիտղոսին անարժան պիտի մնային, եթէ Պարթեւ ազնուականն ու Տարօնի

գիւղացիներն Աւետարանի բնմիւն առջեւ իրարու չհանդիպէին, եւ իրարու չգործակցէին այն չճանաչող արուեստով՝ որով Տիրի մեհեհանին բոլոր նարտարութիւնը Տիրոջ տաճարին մէջ փոխադրեցին:

Երկրորդ կէտը՝ որուն մտադիր պէտք է ըլլալ՝ ո՛չ այնչափ Աստուածաշունչի թարգմանութեան գործն է՝ որչափ այն լեզուն՝ որով թարգմանեցին զայն Սահակ եւ Մեսրոպ: Ստո՞յգ է արդեօք ումանց կարծիքը՝ թէ այդ լեզուն առաջին օրէն անիմանալի մնացած ըլլայ նոյն իսկ Ե. դարուն մէջ ապրող հայերուն՝ ինչպէս հիմա: Ո՛չ մէկ ապացոյց կարելի է գտնել այդպիսի ենթադրութեան մը հաստատութիւն տալու համար: Բայց՝ եթէ հակառակն եղած ըլլար՝ այդ մեծ վարդապետներն իրենց համբաւէն ու հրապոյրէն շա՛տ բան պէտք էր որ տուէին, եթէ իրօք չկրցան հասկնալ՝ որ ժողովուրդին կրօնական զարգացումը իր մայրենի լեզուին քնական քացատրութիւններովը միայն կրնար իրականութիւն գտնել: Սակայն՝ աւելորդ է տարակուսիլ, այդ իսկ էր «երկուց հաւասարելոց» իդո՞ն ու նպատակը: Այդ թարգմանութեան լեզուն արուեստ ունէր, բայց ո՛չ երբեք արուեստակութիւն: Գուցէ շա՛տ ետը ծախող քայլեր առնուէին անոնց կողմէն՝ որոնցմէ մին համարձակեցաւ գրելու թէ «մեր արուեստին անտեղեակ էին Սահակ եւ Մեսրոպ»: Աղեհանդիպող նմարանական մակարութեանց վրայ պարծող ու մեծ թարգմանիչներէն գեր ի վերջոյ ներկայանալու յաւակնութիւնն ունեցող այդ ծածկանուն գիտնականը ո՛վ որ ալ ըլլայ (հաւանաբար Սիւնեաց դպրոցին վերաբերող մը), թէ՛ ինքն ու թէ՛ իրեն տեսութիւններովը սնած միտքերը՝ Աստուծոյ խօսքը ժողովուրդին ամէն դասակարգին յարմար ու հասկնալի գործելէ գուցէ

շա՛տ հեռանային, սեքեւեքեալ ու խառնակ լեզուի մը յօդաւորոյ ձեւերուն տակ՝ անոնց ձեռքով թարգմանուած Ս. Գիրք մը նոյն օրին պէտք կրնար ունենալ նոր թարգմանիչներու: Իսկ Սահակ եւ Մեսրոպ՝ ընդհակառակն՝ խօսուն լեզուին համակ պարզութեամբը - շատ էիջ քացատրեամբ թերեւս - ի գլուխ հանեցին իրենց հսկայ ձեռնարկութիւնը՝ հին թարգմանիչներու հարիւրամեայ դպրոցին աւանդական ուղղութեանը հետեւելով:

Իսկ հիմա՞, գոհ կրնա՞ն ըլլալ Սահակ եւ Մեսրոպ էանի որ այդ լեզուն ա՛յ խուժուժ բան մը դարձեր է հայ ականջներու, եւ դօղանշող պղնձի մը պէս կը հնչէ այն. ա՛յ դադրեցա՞ն ուրեմն իրենց պաշտօնը. - բայց ինչո՞ւ մոռալ ստուեր մը կը սահի անոնց դէմքին վրայէն: Մի՛, մի՛ խռովի՛ք դուք, ո՛վ պատուական գլուխներ, ո՛չ մէկը կրնայ կապտել ձեր ճակտին շողերը՝ որոնք ամէն տարի պէ՛տք է որ աւելնան, վասն զի դուք բնականն ու իրականը գործեցիք. այսուհետեւ ձեզի հաւատարմութեամբ հետեւողներուն ու ձեր փառքին նախանձաւորներուն կը մնայ՝ Զեր ու իրենց սիրած եկեղեցիին պէտքերուն համաձայն մտածել՝ ինչպէս դուք ըրիք՝ ա՛յն է՝ ժողովուրդին ընտանի ընել կենդանի Գիրքը, Աստուծոյ գիտութեան աղբիւրները բանալ ամենուն, մէկ խօսքով՝ շարունակել ձեր գործը՝ առանց մատնելու զայն մոռացումի եւ ալլալութեան, ու անվախեան դարբերու հնչեցնել ձեր անունը - ՍԱՀԱԿ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊ:

ԵՂԻՇԷ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ